

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

КОВАЛЕНКО ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 130.2 : 791.4

**ФЕНОМЕН РЕАЛЬНОСТІ В КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНУ: ПАРАДОКСИ
ДИСТАНЦІЮВАННЯ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата культурології
(доктора філософії)

Київ–2017

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі культурології та мистецтвознавства Одеського національного політехнічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Ковальова Ніна Іванівна,
Одеський національний політехнічний
університет, доцент кафедри культурології
та мистецтвознавства.

Офіційні опоненти: доктор культурології, професор
Герчанівська Поліна Євальдівна,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, завідувач кафедри
культурології та культурно-мистецьких проєктів;

доктор культурології, доцент
Колесник Олена Сергіївна,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т.Г.Шевченка, професор
кафедри філософії та культурології.

Захист дисертації відбудеться 29 вересня 2017 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розісланий ____ серпня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук

В.В. Карпов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні світові культурні та мистецькі процеси суттєво змінили розуміння феномену реальності. В класичній європейській традиції «реальність» визначалась в рамках «філософії присутності», тобто як беззаперечно наявна. При всіх розбіжностях трактування «реальності», її існування не викликало сумнівів. Модерна філософія, неklasична наука та авангардні мистецькі практики суттєво розхитують та трансформують таке уявлення про феномен реальності. Семіотичний поворот у ХХ столітті призводить до ідеї спростування об'єктивного характеру «реальності». Зрештою, в культурі постмодерну затверджується релятивістська картина світу. Зокрема розробляється концепція «втрати реальності». Це призводить до кризових ситуацій у культурі.

Дослідження даної теми є актуальним з декількох причин. По-перше, релятивний статус феномену реальності має парадигмальний статус в сучасній культурі. Оскільки, по-перше, він зумовлює специфічну модель бачення світу, яка базується на ідеях симулятивності, релятивності, хаотичності, фрагментарності. По-друге, він формує культурні і наукові норми пізнання, що визначаються принципами плюралізму та когнітивного релятивізму. Такий статус реальності призводить до кризи ціннісних та етичних систем у культурі, релятивізує знання. Постмодерна «втрата реальності» провокує екзистенційну та епістемологічну кризу, яка гостро потребує подолання. Людина втрачає фундаментальні координати для самовизначення та буття. Тому дослідження феномену реальності є необхідним для відповіді на глобальні виклики сучасного світу.

По-друге, наукова актуальність даного дослідження визначається неспроможністю як теологічного, так і гуманістичного представлення партикулярних цінностей як загальних. Такі підходи не можуть повернути стійкі культурні координати для людського співбуття в сучасному гетерогенному, конфліктному світі. Визнання постмодерного релятивного статусу феномену реальності загострює відчуття нездоланності кризових ситуацій в культурі. Свого апогею таке відчуття безвиході досягає в концепції «симуляції реальності» (Ж. Бодріяр, Ф. Джеймісон), яка заперечує можливість розв'язання численних парадоксів і антиномій в сучасному світі. Тому дослідження феномену реальності, його ревізія відкривають можливості для виходу з культурної кризи.

По-третє, дослідження концепту реальності є вкрай важливим для осмислення процесів в сучасному мистецтві. Поява нових мистецьких практик на рубежі ХІХ-ХХ століть, зокрема кінематографу, провокує істотні зміни у розумінні реальності. Кіно зумовлює нову концепцію мистецького «відтворення реальності». Це в значній мірі формує людське сприйняття світу. В сучасній культурі кінематограф виявляється не тільки мистецьким видом пізнання і, зокрема, проблематизації феномену реальності, але й особливою сферою діяльності, що впливає на приватні культурні практики людини.

Відповідно, осмислення феномену реальності у сучасній культурі представляється неможливим без комплексного дослідження сучасного кіномистецтва.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах основного напрямку теоретичних досліджень кафедри культурології та мистецтвознавства Гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету відповідно до комплексної теми «Комунікаційні механізми видовищної культури» (№51-77). Тему дослідження затверджено Вченою радою Гуманітарного факультету ОНПУ (протокол № 4 від 15.11.2011 року).

Наукова проблема полягає у тому, що сучасним культурологічним студіям, на наш погляд, децю бракує категоріального апарату, який надавав би більше можливостей для дослідження соціокультурних наслідків постмодерної «втрати реальності».

Мета дослідження полягає у здійсненні культурологічної ревізії статусу реальності в контексті постмодерної релятивістської картини світу та розкритті механізмів дистанціювання суб'єкта культури постмодерну від реальності як чинників системних культурних трансформацій ХХ-ХХІ ст. Досягнення поставленої мети передбачає необхідність вирішення наступних взаємопов'язаних **завдань**:

- провести культурологічний аналіз проблематизації феномену реальності в гуманітарному дискурсі доби постмодерну;
- уточнити сучасний теоретичний статус концепту «реальність»;
- проаналізувати ідеологію як механізм дистанціювання суб'єкта від реальності в сучасних повсякденних культурних практиках;
- розглянути феномен тілесності у контексті суб'єктного дистанціювання від реальності в культурі постмодерну;
- виявити особливості кіномистецтва як сучасного механізму дистанціювання від реальності;
- проаналізувати взаємозв'язки між антиномічністю сучасної культури та механізмами дистанціювання від реальності.

Об'єктом дослідження є феномен реальності в теоретичному дискурсі та в культурних практиках.

Предмет дослідження – зміни в статусі реальності та культурні, зокрема ідеологічний і кіномистецький, механізми дистанціювання від реальності в контексті постмодерної ситуації релятивізації культури.

Методи дослідження. Багатостороння природа предмету дослідження вимагає комплексного підходу. Перш за все з використанням *порівняльно-історичного* методу досліджено розвиток в розумінні реальності в гуманітарному дискурсі доби постмодерну. За допомогою *аналітичного* методу розглянуто сучасні гуманітарні дослідження феномену реальності. Завдяки *діалектичному* методу проведено аналіз змін у статусі реальності як частини глобальних культурних трансформацій у ХХ-ХХІ століттях. *Структурно-функціональний* та *семіотичний* методи були використані при аналізі

кіномистецьких практик в контексті змін у статусі реальності. Метод *деконструкції* дозволив проявити парадокси у культурі постмодерну та дослідити їх зв'язок із сучасними механізмами дистанціювання суб'єкта від реальності. За допомогою *соціокультурного* та *культурно-антропологічного* підходів досліджено особливості приватних культурних практик людини у XX-XXI століттях. Оскільки культурологічне дослідження феномену реальності та механізмів дистанціювання від неї щільно пов'язане із концептом «суб'єкт», нами були проаналізовані відповідні психоаналітичні теорії. Зокрема психоаналітична теорія Жака Лакана дозволила уточнити статус реальності у сучасній культурі, а також сучасні механізми дистанціювання суб'єкта від реальності.

Теоретична база дослідження. Осмисленню феномену реальності у XX-XXI століттях присвячено широкий спектр досліджень. Семіотичні розробки виявили, що реальність може бути помислена тільки знаково (Ю. Лотман, Ф. де Соссюр). Це зумовило подальшу критику метафізики та спростування онтологічного обґрунтування реальності (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, У. Еко). Феномен реальності набув релятивного характеру. Такі тенденції спровокували розвиток концепції «симуляції реальності» (Р. Барт, Ж. Бодріяр, Ф. Джеймісон, В. Ємелін, Ж.-М. К'юбільє, Н. Луман). Разом з тим затверджується суб'єктивний вимір реальності. Чимало психоаналітичних розробок представили реальність психічним конструктом особистості (О. Дьяков, Ж. Лакан, В. Мазін, Ж.-А. Міллер, Ж.-Л. Нансі, О. Ранк). Також у цих розробках наведені ідеї щодо суб'єктного дистанціювання від реальності як невід'ємного захисного механізму психіки людини. У нашій дисертаційній роботі ми проведемо дослідження механізмів дистанціювання людини по відношенню до реальності у контексті сучасної кризової культури. Це зумовило розгляд гендерних досліджень і теорій суб'єкту (А. Бадью, Д. Батлер) та культурологічних робіт (С. Жижек, О. Кирилова). Особливого значення для нашої роботи набуває спектр мистецтвознавчих досліджень (З. Абдуллаєва, О. Аронсон, Ж. Дельоз, І. Зубавіна, К. Метц), оскільки поява та розвиток кінематографу в значній мірі змінює розуміння реальності у культурі XX-XXI століть. Кіно формує у сучасній культурі новий механізм дистанціювання людини по відношенню до реальності, функціонування якого потребує осмислення та аналізу.

Втім, незважаючи на велику кількість існуючих досліджень, досі бракує комплексного культурологічного осмислення феномену реальності. Нагальною є потреба у системній характеристиці статусу реальності в сучасній культурі, зокрема у кіномистецьких практиках. Це зумовило необхідність здійснити дане дисертаційне дослідження за темою: «Феномен реальності в культурі постмодерну: парадокси дистанціювання».

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше проведено комплексне культурологічне дослідження проблематизації феномену реальності у культурі постмодерну. Зокрема представлено культурологічне осмислення психоаналітичних розробок Ж. Лакана як теоретико-методологічної основи для

здійснення ревізії статусу реальності в контексті постмодерної релятивістської картини світу. Відповідно до цього розкрито сучасні механізми дистанціювання суб'єкта від реальності в повсякденних соціокультурних практиках як чинники системних культурних процесів ХХ-ХХІ ст. – зокрема розглянуто ідеологічний та кіномистецький механізми. Основні ідеї та висновки, що становлять наукову новизну та виносяться на захист, полягають у наступному:

Вперше:

– доведено, що постмодерна «втрата реальності» представляється значущою відсутністю: реальність в культурі постмодерну не втрачається, а натомість в результаті системних культурних трансформацій ХХ-ХХІ століття стає витісненою, дистанційованою. Такий статус реальності спричиняє інтенсифікацію постмодерної симуляції та конституювання простору гіперреальності, які можуть бути деконструйовані через психоаналіз та представлені як сценарії дистанціювання суб'єкта від реальності у сучасній культурі. У зв'язку з цим проведено культурологічний аналіз ідеї реальності у психоаналітичній теорії Жака Лакана. Обґрунтовані категорії «*Реальність*» (як психічний досвід диференційованості світу, що провокує травматичне відчуття відчуженості суб'єкта) та «*дійсність*» (як культурний простір, що конструюється внаслідок дистанціювання суб'єкта від Реальності);

– представлено та обґрунтовано наступні концепти. Перший: «*фантазматична стратегія фільмічного стану суб'єкта*» як стратегія дистанціювання від Реальності в постмодерній культурі. Досліджено функцію такої стратегії як такої, що забезпечує підтримку в приватних культурних практиках суб'єкта особливого рівня трансцендування, подібного до стану глядача під час кіноперегляду. Другий: «*фільмічний Інший*» як фантазматична фігура, що конституюється суб'єктом на місці постмодерного Відсутнього Іншого і сприяє суб'єктному фантазматичному самозамилуванню. Фільмічний Інший представляється не законодавчою фігурою, а натомість приватним змонтованим відповідно до суб'єктних очікувань образом Іншого, що покликаний на Символічному рівні надавати суб'єкту бажане визнання його Я, не вимагаючи більше від нього запитів. Третій: «*вимога приватного в-тіленого Іншого*» як фантазматична стратегія конституювання такого типу суб'єкт-суб'єктних відносин, при якому суб'єкт дистанціювався би від Реальності тіла із докладанням ним самим мінімальних зусиль. Прикладом культурної експлікації цієї фантазматичної стратегії служить розвиток генної інженерії, пластичної хірургії, косметології. Продемонстровано взаємозв'язок зазначених концептів з сучасним розумінням реальності.

Уточнено та доповнено:

– специфіку культурологічної проблематизації феномену реальності у культурі постмодерну. Наведено критику радикальної концепції «симуляції реальності», яка теоретично зумовлюється постмодерним затвердженням текстоцентризму. Із залученням психоаналітичної теорії симулятивній природі мови (Ж. Дельоз) протипоставлено реальну природу голосу;

– культурологічний аналіз амбівалентного статусу тіла суб'єкта як «розщепленого агенту Реальності», що є джерелом водночас і травматичного досвіду Реальності, і задоволення глибинної потреби суб'єкта бути визнаним.

Набули подальшого розвитку:

– культурологічний аналіз категорії «ідеологія» як механізму дистанціювання суб'єкта від Реальності в культурі постмодерну. Функція ідеології представляється у легітимізації суспільної нерівності як джерела досвіду Реальності розколотого суспільства, відсутності суспільної єдності. В культурі постмодерну ідеологічний механізм дистанціювання від Реальності формує ліберал-демократичні настанови. Продемонстровано, що ці настанови породжують антиномії в сучасній соціокультурній дійсності суб'єкта. Доведено, що ідеологічний механізм дистанціювання від Реальності створює стратегії самовідтворення сучасних антиномій в культурі. У зв'язку з цим запропоновано та обґрунтовано стратегію ірраціональної форми протесту, що визначається як суб'єктна позиція ненадання можливостей для ідеологізації власних вимог. Стратегія ірраціонального протесту базується на концепті «вакуум у Символічному» (С. Жижек) – створенні пробілу в символічній структурі, розриву, що опиратиметься символізації, тобто прориву до деідеологізованої Реальності розколотого суспільства;

– дослідження кіномистецьких практик як механізму дистанціювання суб'єкта від Реальності. Доведено, що ідентифікаційні процеси, які переживає кіноглядач, в культурі постмодерну в значній мірі впливають на приватні культурні практики суб'єкта. Вони не залежать більше виключно від безпосереднього акту кіноперегляду. У зв'язку з чим кіномистецтво в культурі постмодерну представлено як культурний механізм, що зумовлює формування різних стратегій суб'єктного дистанціювання від Реальності. Проведено культурологічне осмислення психоаналітичної теорії кіно К. Метца, за результатами чого продемонстровано потенціал кінописьма у переструктуруванні соціокультурної дійсності суб'єкта;

– культурологічний аналіз трансформацій суб'єкт-суб'єктних відносин у зв'язку із сучасними механізмами дистанціювання від Реальності. Продемонстровано, що в культурі постмодерну інтенсифікується явище економізації суб'єкт-суб'єктних відносин. Це явище визначається як безсвідомі інтенції суб'єкта до заощадження зусиль на задоволення бажань та отримання визнання свого Я під час комунікативних практик.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження. Представлені у роботі підходи та одержані з їх допомогою теоретичні результати можуть бути використані для подальшого дослідження сучасних світових культурних процесів. Виведені положення удосконалюють культурологічні поняття та категорії. Основні ідеї та висновки дисертації можуть бути використані у процесі підготовки та викладання загальних навчальних курсів з культурології, з теорії кіно, з філософії, спецкурсів з історії та теорії культури у вищих навчальних закладах, а також при підготовці

відповідних підручників, посібників та різноманітних навчально-методичних розробок з даної тематики.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднювалися у доповідях і повідомленнях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні проблеми розвитку людського суспільства» (21-28 липня 2011 року, м.м. Лондон і Одеса), «О природе смеха» (26-28 квітня 2012 року, м. Одеса), «Дискурс тіла в європейській культурі» (10-11 квітня 2012 року, м. Одеса), «Політика і філософія. Долі мистецтва в ХХІ столітті» (16-18 вересня 2014 року, м. Одеса).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 9 одноосібних наукових публікаціях, з них – 5 статей у фахових наукових виданнях України, 1 стаття в міжнародних наукових виданнях, 3 тези за матеріалами конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 233 сторінки, з них 203 сторінки становить основний текст. Список використаних джерел становить 202 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету та завдання, що спрямовані на її досягнення, визначено об'єкт і предмет роботи, охарактеризовано методи дослідження, викладено наукову новизну, розкрито практичне та теоретичне значення одержаних результатів, зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами, наведено дані про апробації та кількість публікацій.

Перший розділ **«Феномен реальності як предмет осмислення в сучасних культурологічних концепціях»** присвячено огляду та аналізу наукової літератури з проблематики дослідження, уточненню ключових категорій дослідження та розкриттю специфіки культурологічної проблематизації феномену реальності.

У підрозділі 1.1 *«Концепція симуляції реальності в сучасному гуманітарному дискурсі»* наведено аналіз змін у статусі концепта «реальність» у гуманітарному дискурсі ХХ-ХХІ століть. Це зумовило розгляд літератури з семіотичних досліджень (Ф. де Соссюр, Ч. Пірс). З'ясовано, що семіотика затверджує знакове розуміння реальності. Виявлено, що антиесенціалістські (Дж. Батлер) та деконструктивістські (Ж. Дерріда) дослідження позбавляють реальність онтологічного обґрунтування. Реальність більше не представляється універсальним та референційним феноменом. У зв'язку з цим розвитку набуває концепція «симуляції реальності» (Ж. Бодріяр, Ф. Джеймсон, Ж. Дельоз, Н. Луман). Важливою категорією цієї концепції стає «симулякр». Він визначається як пустий семіотичний знак, позбавлений означуваного. Теоретики концепції симуляції доводять тотальну поширеність симулякру у культурі постмодерну. Це призводить до імплузії смислу у культурі. Реальність визначається не-наявною через неможливість розрізнити її від симулякрів. Замість втраченої реальності у сучасній

культури теоретики цієї концепції затверджують феномен «гіперреальності». Він представляється культурним простором прецесії симулякрів.

У підрозділі наведено нашу критику концепції симуляції, яка виходить із наступних позицій:

– теоретичне затвердження тотальності симуляції реальності в усіх культурних та мистецьких практиках передбачає неможливість виходу з культурної кризи. Така радикальність концепції симуляції позбавляє ефективності також будь-яку дослідницьку діяльність. У зв'язку з цим сама концепція симуляції виявляється націленою на безперервне затвердження самої себе;

– концепція симуляції ігнорує резистентність феномену реальності. Дослідники феномену симулякру представляють його конструктором психіки суб'єкта (Ж. Дельоз), що виникає в результаті діяльності захисних механізмів психіки. У зв'язку з чим у розділі проведено уточнення розуміння концепції «симуляції реальності». Явище симуляції пропонується розглядати не як радикальну втрату реальності, а як один зі сценаріїв дистанціювання від реальності у сучасній культурі. Він спричинений складним комплексом кризових культурних ситуацій та механізмів дистанціювання від реальності.

Підрозділ 1.2 «*Культурологічне осмислення ідеї реальності у психоаналітичних розробках Жака Лакана*». Проаналізовано концепти «фігура Іншого», «пошук objet petit a», «відчуженість суб'єкту». Уточнено їх зв'язок з механізмами дистанціювання суб'єкта від реальності. Зазначені концепти розглянуто у контексті сучасної культурної кризи. Задля цього було проведено культурологічне дослідження психоаналітичних теорій Ж. Лакана, О. Кожева, О. Ранка, З. Фрейда, А. Валлона, О. Дьякова, В. Мазіна, Ю. Крістевой. Зокрема проаналізовано психоаналітичний концепт «тріада Реального-Уявлюваного-Символічного». Доведено резистентність реальності: реальність представляється як феномен, що провокує роботу захисних механізмів психіки.

Запропоновано розрізнення категорій «Реальне», «Реальність» та «дійсність»:

– відповідно до психоаналітичних теорій «Реальне» визначено як складний стан психіки людини до досвіду мови. Реальне неможливо помислити раціонально, воно представляється станом до-диференційованості;

– «Реальність» запропоновано розуміти як психічний досвід диференційованості світу, що провокує травматичне відчуття відчуженості суб'єкта. Це зумовлює необхідність у дистанціюванні від Реальності;

– «дійсність» представлено у підрозділі як культурний простір, що конструюється внаслідок дистанціювання суб'єкта від Реальності.

У підрозділі 1.3 «*Концепція «радикальної віртуалізації» реальності в розробках Славоя Жижека*» проаналізовано феномен віртуалізації у контексті культурних трансформацій ХХ-ХХІ століть. Задля цього проведено огляд теоретичних досліджень С. Жижека. Розглянуто та уточнено концепт «тріада Реального віртуального – Уявлюваного віртуального – Символічного віртуального». За результатами проведеного аналізу доведено, що феномен віртуалізації визначається не тільки категорією симуляції реальності у культурі постмодерну. Продемонстровано, що віртуалізація є процесом конституювання

дійсності, а тому феномен віртуалізації представляється категорією культури поза діяхронією. У цьому полягає його радикальність. Запропоновано розуміти віртуалізацію як саму функцію культури.

У другому розділі дисертаційної роботи **«Ідеологічне дистанціювання людини від Реальності як модус культурної дійсності суб'єкта»** досліджено парадокси дійсності у культурі XXI століття. На прикладах явищ та подій у сучасній культурі розглянуто категорію «ідеологія» як механізм дистанціювання суб'єкта від Реальності. Це зумовило аналіз культурологічних (А. Бадю, С. Жижек, І. Паркер, О. Кирилова, С. Зонтаг), соціофілософських (П. Рікер, Ж.-Л. Нансі, П. Бергер та Т. Лукман), та психоаналітичних (Ж. Лакан, Д. Ольшанський) теоретичних робіт.

У підрозділі 2.1 *«Антиномії соціокультурної дійсності суб'єкта та стратегія ірраціонального протесту в сучасній культурі»* уточнено визначення ідеології. Ключовими науковими джерелами для проведення досліджень у цьому підрозділі стали теоретичні роботи П. Рікера, П. Бергера та Т. Лукмана, Ж. Дерріда, С. Жижека, І. Паркера. За результатами аналізу наукової літератури запропоновано розуміння ідеології як механізму дистанціювання суб'єкта від Реальності розколотого суспільства. Під Реальністю розколотого суспільства розуміється психічний досвід відсутності суспільної єдності та рівності. Ідеологія представлена символічним порядком культури. Її функція полягає у легітимації первинної суспільної нерівності, тобто структурування суспільства на статуси, відносини, цінності, ідеали.

Відповідно до зазначеного у підрозділі проаналізовано нові комунікативні практики суб'єкта, які зумовлюють парадоксальні ситуації у сучасній культурі. Зокрема розглянуто поширення соціальних Інтернет-мереж та технізація соціального, доступність приватної фото- та відеозйомки тощо. Проаналізовано зміни у правах та свободах людини, які призводять до антиномій у політичному дискурсі. Цей аналіз проведено на прикладах наступних культурних явищ та подій: законодавчі ініціативи заборони традиційних жіночих мусульманських вбрань у західних європейських країнах, діяльність редактора сайту WikiLeaks Джуліана Ассанжа, рух Occupy Wall Street та інші громадянські протести, що відбулися у 2011 році. За результатами зазначеного аналізу виявлено явище економізації суб'єкт-суб'єктних відносин у сучасній культурі. Цей феномен визначено як безсвідомі інтенції суб'єкта до зменшення зусиль на задоволення своїх бажань під час комунікативних практик. Продемонстровано, що ідеологічний механізм дистанціювання від Реальності легітимізує зазначені інтенції, формує в культурі постмодерну ліберал-демократичні настанови.

Доведено, що ідеологія ліберал-демократії супроводжується тенденцією самовідтворення: відповідно, самовідтворюються й виявлені антиномії у культурі. Це ускладнює вирішення парадоксальних культурних ситуацій. У зв'язку з цим запропоновано стратегію ірраціональної форми протесту. Ця стратегія спрямована на створення умов для запобігання ідеологічному самовідтворенню антиномій у сучасній культурі. Ірраціональна форма протесту визначається як парадоксальна

суб'єктна позиція не-надання можливостей для ідеологізації та інтерпретування вимог.

У підрозділі 2.2 «*Концепт фантазму як сценарію дистанціювання по відношенню до Реальності*» уточнено концепт «фантазм». Для проведення цього дослідження було розглянуто теоретичні роботи Ж. Лакана, З. Фрейда, Ж. Дельоза, А. Бадю. Згідно проведеного аналізу наукових джерел фантазм визначено як сценарій, за яким відбувається дистанціювання від Реальності. Цей сценарій зумовлюється тим чи іншим механізмом дистанціювання та конкретною культурною ситуацією, у якій опинився суб'єкт.

Відповідно до аналізу наукових джерел доведено, що фантазм не є поверхневим феноменом культури постмодерну. Фантазм продукується психікою вже на найперших стадіях розвитку особистості. Він залежить від захисних механізмів дистанціювання від Реальності. Функція фантазму полягає у формуванні конкретного сценарію задоволення глибинних потреб суб'єкта. В результаті конструюється ілюзія гармонійного психічного стану дистанційованості від Реальності.

Проведено культурологічне осмислення функціонування фантазму, зумовленого ідеологічним механізмом дистанціювання від Реальності. Для цього було проаналізовано ряд подій у сучасній культурі, які спричинили кризові ситуації. А саме: терористичний акт на Дубровці у Москві у 2002 році, трагедія Багдадського авіаудару 2007 року, виток секретних документів на сайті WikiLeaks у 2010 році, військове вторгнення Росії в Україну від 2014 року тощо. За результатами цього аналізу доведено, що на ідеологічному рівні фантазм виявляється націленим на підтримку існуючого символічного порядку культури. У цьому контексті фантазм представляється сценарієм дистанціювання від подій, здатних зруйнувати уявлення про суспільство.

Згідно зазначеного розглянуто можливі стратегії, за якими формується фантазматичний сценарій для підтримки існуючої ідеології. Зокрема стратегії «інтерпретуючого втручання» та «ідеологічного фантазмування». За цих стратегій фантазм націлений на легітимацію травматичних подій відповідно до існуючих у культурі ідеологічних систем.

У підрозділі 2.3 «*Реальність тіла та тілесність в соціокультурній дійсності суб'єкта*» досліджено парадоксальні ситуації у сучасній культурі, які виникають у зв'язку із дистанціюванням суб'єкта від Реальності тіла. Це зумовило аналіз наукових робіт Ж. Лакана, С. Зонтаг, Ж.-Л. Нансі, О. Кирилової, Д. Ольшанського.

Проведено культурологічне дослідження сучасних явищ біотехнологій, генної інженерії, пластичної хірургії, косметології та тенденцій їх розвитку. Продемонстровано їх взаємозв'язок із глибинною потребою суб'єкта дистанціюватися від Реальності як досвіду відчуженості. Доведено амбівалентний статус тіла суб'єкта. Тіло людини представляється джерелом травматичного досвіду Реальності, оскільки воно вказує на первинну розколотисть суб'єкта та диференційованість світу. Разом з тим тіло є феноменом, що зумовлює задоволення глибинної потреби суб'єкта бути визнаним. У зв'язку з цим долучено та обґрунтовано визначення тіла як «розщепленого агента Реальності».

Досліджено функціонування ідеологічного механізму дистанціювання від Реальності тіла. Для цього проведено аналіз сучасних кризових ситуацій у культурі. Зокрема: теракту у французькому місті Тулуза у 2012 році, законодавчих ініціатив заборони традиційного мусульманського жіночого вбрання у західних європейських країнах тощо. Також проаналізовано та уточнено концепт «Абсолютно Інший» (Е. Левінас). Цей концепт визначено як символічну фігуру Іншого, що представляється суб'єкту чужинцем і не надає йому визнання.

Продемонстровано взаємозв'язок між культурними кризовими ситуаціями та фантазматичними сценаріями дистанціювання суб'єкта від Реальності тіла. Амбівалентний статус тіла та існуюча у сучасній культурі ідеологія ліберал-демократії продукують фантазми, засновані на парадоксальних стратегіях. Зокрема – на стратегії вимоги «приватного в-тіленого Іншого». Цю стратегію запропоновано розуміти як фантазматичне конституювання суб'єкт-суб'єктних відносин, при яких ап'юрі задовольнятимуться усі вимоги суб'єкта. Функція фантазматичного «приватного в-тіленого Іншого» представляється у попередженні самого виникнення у суб'єкта бажань та запитів. Таким чином суб'єкт дистанціюється від Реальності власної відчуженості та розколотості суспільства.

Продемонстровано, що така фантазматична стратегія провокує парадоксальні та кризові ситуації у культурі. Зокрема вона зумовлює культурну вимогу подолання Абсолютної Іншості. Це спричиняє численні антиномії особливо в контексті сучасних мультикультуралістських процесів.

Третій розділ дисертаційної роботи **«Особливості кіномистецтва як механізму дистанціювання по відношенню до Реальності»** присвячено культурологічному дослідженню кінематографа як особливого виду мистецтва, що у культурі ХХ-ХХІ століть виконує, зокрема, функцію механізму дистанціювання від Реальності. Це зумовило розгляд наукових робіт з теорії та історії кіномистецтва (К. Метц, З. Кракауер, Ж. Дельоз, О. Аронсон, І. Зубавіна, Л. Брюховецька, Й. Левицька, К. Станіславська, З. Абдуллаєва, Х. Нафісі, Х. Р. Садр), психоаналітичних теорій (Ж. Лакан, З. Фройд, Д. Еванс, В. Мазін), семіотики (Ю. Лотман), культурології (В. Бен'ямін, А. Маргаліт).

Відповідно до проаналізованих наукових джерел у підрозділі 3.1 *«Фільмічний стан як фантазматична стратегія дистанціювання по відношенню до Реальності»* визначено особливості кіномистецтва у контексті суб'єктного дистанціювання від Реальності. Задля цього проведено аналіз наукових робіт з теорії кіномистецтва К. Метца, З. Кракауера, Ж. Дельоза, І. Зубавіної, К. Станіславської, З. Абдуллаєвої, культурологічних розробок В. Бен'яміна та психоаналітичних розробок Ж. Лакана, В. Мазіна.

Досліджено ідентифікаційні процеси, що переживає суб'єкт під час кіноперегляду. Продемонстровано їх принципові відмінності від процесів сприйняття реципієнтом витворів інших видів мистецтв. Виявлено, що під час кіноперегляду створюються умови для реактивізації психічної «стадії дзеркала»: коли суб'єкт має змогу зайняти позицію «всеспостерігача». Ця позиція передбачає особливий рівень трансцендування, що супроводжується фантазматичним самозамилуванням та нарцисичним уходом суб'єкта у себе. У зв'язку з цим

відбувається суб'єктна ідентифікація із собою як чистою наявністю та самим актом сприйняття.

Проведено уточнення концепту «фільмічний стан». Продемонстровано його відмінності від онейричного стану. Фільмічний стан визначається як особливий стан суб'єкта, зумовлений ідентифікаційними процесами і рівнем трансцендування під час кіноперегляду.

Відповідно до представленого категоріального апарату проведено культурологічне осмислення концепту фільмічного стану. Для цього проведено аналіз таких явищ сучасної культури як заміщення власного досвіду експертним знанням, розвиток кіноіндустрії, технізація комунікативних процесів, феномен «скрінейджерів» тощо. За результатами цього аналізу доведено, що дійсність суб'єкта в значній мірі зумовлюється екранною культурою і кіномистецтвом як механізмом дистанціювання від Реальності. Фільмічний стан у сучасній культурі є поширеною приватною практикою і не залежить виключно від безпосереднього акту кіноперегляду. Запропоновано розуміти фільмічний стан як фантазматичну стратегію дистанціювання по відношенню до Реальності. Функція цієї стратегії полягає у забезпеченні особливого рівня трансцендування в приватних культурних практиках суб'єкта, що сприяє економії суб'єктних зусиль на дистанціювання від Реальності.

У підрозділі 3.2 *«Фільмічна форма суб'єктної Perezбірки як практика ірраціонального протесту у сучасній культурі»* проведено культурологічне дослідження можливостей кіномистецтва для вирішення парадоксів та кризових ситуацій у культурі. Простежено взаємозв'язки між кіномистецьким механізмом дистанціювання від Реальності та ірраціональною формою протесту. Це зумовило розгляд теоретичних розробок Д. Еванса, З. Фройда, О. Аронсона, Х. Р. Садра, Х. Нафісі, А. Плахова.

Відповідно до розглянутих наукових джерел уточнено визначення феномену «фільмічна форма суб'єктної Perezбірки». Цей феномен представлений як результат проходження суб'єктом ідентифікаційних процесів під час кіноперегляду. Складні психічні процеси, які складають цей феномен, роблять можливим переструктурування культурної дійсності суб'єкта. Таким чином можливе запобігання самовідтворенню культурних антиномій. Відповідно, фільмічна форма суб'єктної Perezбірки представляється практикою ірраціонального протесту.

Зазначене дослідження зумовило широкий аналіз кіномистецьких творів. Зокрема розглянуто сучасне кіно про протестні рухи («Vers Madrid (The Burning Bright!)», реж. С. Жорж, 2012 рік), іранська національна «політична» кінематографія (фільми Б. Бейзаї, М. Кіміаї, М. Махмалбафа, А. Кіаростамі, Д. Панахі, М. Ширвані), експериментальне «деперсоналізоване» кіно («Левіафан», реж. Л. К. Тейлор та В. Паравел, 2012 рік) тощо. За результатами цього аналізу продемонстровано, що кінематографічний витвір мистецтва може запобігати самовідтворенню парадоксальних та антиномічних ситуацій у сучасній культурі. Фільмічна форма суб'єктної Perezбірки створює умови для конституювання нового символічного порядку речей у культурі.

Підрозділ 3.3 «Феномен фільмічного Іншого та нові стратегії суб'єкт-суб'єктних відносин» присвячено дослідженню стратегій суб'єкт-суб'єктних відносин за кіномистецького механізму дистанціювання від Реальності. Для цього проведено огляд наукових робіт Ж. Лакана, К. Метца, А. Маргаліта, І. Зубавіної, Л. Брюховецької, Й. Левицької.

У підрозділі долучено та обґрунтовано концепт «фільмічний Інший». Цей концепт визначено як фантазматична фігура, що конститується суб'єктом на місці постмодерного Відсутнього Іншого і сприяє суб'єктному фантазматичному самозамилуванню. Продемонстровано, що фільмічний Інший представляється приватним змонтованим відповідно до суб'єктних очікувань образом Іншого, що покликаний на Символічному рівні надавати суб'єкту бажане визнання його Я, не вимагаючи більше від нього запитів. Конституювання фільмічного Іншого суб'єктом зумовлюється тим, що в культурі постмодерну кіно стає одним з головних засобів виробництва суб'єктності (Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз).

Відповідно до наданого визначення розглянуто наступні функції фантазматичної фігури фільмічного Іншого:

1. Згідно до тенденції економізації суб'єкт-суб'єктних відносин в культурі постмодерну фільмічний Інший зменшує зусилля суб'єкта на отримання бажаного визнання Я. Це відбувається завдяки тому, що фантазматична фігура фільмічного Іншого конститується саме у відповідності до суб'єктних очікувань – як такий образ Іншого, що має задовольняти суб'єктну потребу бути визнаним, не вимагаючи від нього більше запитів.

2. Фільмічний Інший сприяє інтенсифікації фантазматичного фільмічного стану суб'єкта в приватних культурних практиках. Така функція зумовлюється тим, що фільмічний Інший представляється не законодавчою символічною інстанцією. Натомість ця фантазматична фігура є певним приватним змонтованим суб'єктом образом, що є подібним до образу на екрані. Відповідно, фільмічний Інший підтримує особливий рівень трансцендування, характерний для фільмічного стану, який визначається суб'єктним фантазматичним самозамилуванням, нарцисичним уходом в себе.

3. Оскільки фантазматична фігура фільмічного Іншого конститується суб'єктом на місці постмодерного Відсутнього Іншого, то фільмічний Інший:

а) з одного боку виступає захисною фантазматичною формацією суб'єкта перед страхом досвіду Реальності нездоланності власної відчуженості, який загострюється за умов постмодерного Відсутнього Іншого;

б) з іншого боку сприяє інтенсифікації фантазматичного фільмічного стану, що зрештою може викликати у суб'єкта відчуття втрати твердих основ дійсності.

Згідно зазначеного у підрозділі розглянуто трансформації у стратегіях суб'єкт-суб'єктних відносин. Продемонстровано, що можлива подальша інтенсифікація фільмічного стану суб'єкта у приватних культурних практиках. Це може зумовлювати явище парадоксального затвердження суб'єкта в Реальності власної відчуженості. Суб'єктна жага такого травматичного досвіду Реальності відчуженості зумовлюється потребою відчуття непорушних основ дійсності, яке

втрачається в культурі постмодерну. Затвердження суб'єкта в Реальності відчуженості запобігає психотичному розпаду.

Такі висновки були отримані в результаті проведення аналізу тенденцій у сучасному кінематографі. Розглянуто явище «повільного» (М. Сіман) кіно початку 2000-х років (фільми Х. Сяояня, П. Кошти, Л. Алонсо, Н. Б. Джейлана, Ц. Мінляна, Л. Діаза тощо), «молоде» неореалістичне українське кіно початку 2000-х років (Т. Томенко, І. Стрембицький, Р. Бондарчук), сучасне експериментальне кіно (зокрема фільми Дж. Коена, Н. Переді, Р. К. Альварардо тощо). Продемонстровано, що постмодерна релятивна картина світу ускладнює суб'єктне дистанціювання від Реальності розколотою суспільства. Це призводить до появи численних парадоксів у глобалізаційних та мультикультуралістських процесах. Зокрема виникає криза сінефілії (С. Зонтаг) як особливої комунікативної практики. Доведено, що відчуття самотності людини інтенсифікуються у сучасній культурі.

ВИСНОВКИ

Основні результати дисертаційного дослідження можна звести до наступних позицій:

1. Проведено культурологічне осмислення проблематизації феномену реальності в культурі постмодерну. Доведено, що реальність в культурі постмодерну не втрачається, а натомість в результаті системних культурних трансформацій стає дистанційованою. Наведено критику концепції «симуляції реальності». Запропоновано розуміння явища симуляції не як радикальної втрати реальності, а як одного зі сценаріїв дистанціювання від реальності у сучасній культурі. Продемонстровано, що постмодерне витіснення реальності та механізми дистанціювання від реальності спричинені складним комплексом кризових культурних чинників та механізмів дистанціювання від реальності.

2. Уточнено сучасний теоретичний статус феномену реальності в гуманітарному дискурсі та в культурних практиках. З'ясовано, що численні антиномії в соціокультурному просторі суб'єкта можуть бути деконструйовані через психоаналіз та визначені як сценарії дистанціювання суб'єкта від реальності. У зв'язку з цим проведено культурологічний аналіз ідеї реальності у психоаналітичній теорії Жака Лакана. Запропоновано категоріальне розрізнення концептів «Реальне», «Реальність» та «дійсність». Реальність визначено як суб'єктний психічний досвід нездоланної диференційованості світу. Продемонстровано, що такий досвід зумовлює у суб'єкта травматичне відчуття власної відчуженості, що активує роботу захисних механізмів дистанціювання суб'єкта від Реальності. Дійсність визначено як культурний простір, що конструюється внаслідок дистанціювання суб'єкта від Реальності.

У зв'язку з запропонованим категоріальним апаратом проведено культурологічне дослідження концепту «фантазм». Фантазм визначено як безсвідомий сценарій, за яким відбувається дистанціювання від Реальності. З'ясовано, що цей сценарій зумовлюється механізмами дистанціювання та конкретною культурною ситуацією, у якій опинився суб'єкт.

3. Розглянуто феномен тілесності у сучасній культурі. Аналіз механізмів дистанціювання суб'єкта від Реальності дозволив виявити амбівалентний статус тіла в культурі постмодерну. Тіло представляється як джерело травматичного досвіду Реальності. Водночас тіло є феноменом, що зумовлює задоволення глибинної потреби суб'єкта дистанціюватися від Реальності та, таким чином, парадоксально досягти гармонійного стану.

4. Ідеологію проаналізовано як один з механізмів дистанціювання суб'єкта від Реальності. За результатами аналізу ідеологія представлена як символічний порядок культури. Досліджено функціонування цього механізму в приватних культурних практиках людини. З'ясовано, що функція ідеологічного механізму дистанціювання від Реальності полягає у легітимації нездоланої суспільної розколотості.

5. Виявлено особливості кіномистецтва як механізму дистанціювання від Реальності. У зв'язку з цим проаналізовано сучасні явища розвитку кіноіндустрії, технізації комунікативних процесів, феномен «скрінейджерів» тощо. З'ясовано, що дійсність суб'єкта постмодерну в значній мірі зумовлюється кіномистецтвом як одним з механізмів дистанціювання від Реальності. Доведено: складні ідентифікаційні процеси, що переживає суб'єкт під час кіноперегляду, впливають на приватні культурні практики людини. У сучасній культурі вони не залежать виключно від безпосереднього акту кіноперегляду.

6. Проаналізовано взаємозв'язки між антиномічністю сучасної культури та механізмами дистанціювання від Реальності. Для цього було досліджено численні приклади культурних, зокрема кіномистецьких практик. З'ясовано, що постмодерна релятивна картина світу ускладнює суб'єктне дистанціювання від Реальності. Внаслідок цього в сучасній культурі інтенсифікується відчуття самотності та відчуженості людини. Це призводить до появи численних парадоксів у глобалізаційних та мультикультуралістських процесах. З'ясовано, що ці парадокси зумовлені фантазматичними сценаріями дистанціювання суб'єкта від Реальності. Виокремлено та досліджено різні стратегії, за якими в сучасній культурі формуються фантазматичні сценарії дистанціювання від Реальності. Серед них – фантазматичні стратегії «інтерпретуючого втручання», «ідеологічного фантазмування», «вимоги приватного в-тіленого Іншого», «фільмічного стану».

Виявлено культурні трансформації у стратегіях суб'єкт-суб'єктних відносин. З'ясовано, що в культурі постмодерну суб'єкт виснажується у намаганнях дистанціюватися від Реальності. На прикладі багатьох культурних, зокрема кіномистецьких практик розкрито безсвідомі інтенції до економізації суб'єкт-суб'єктних відносин. Доведено, що внаслідок цього кіномистецький механізм дистанціювання від Реальності сприяє формуванню фантазматичної фігури «фільмічного Іншого». Цей концепт визначено як фантазматична фігура, що конститується суб'єктом на місці постмодерного Відсутнього Іншого і сприяє суб'єктному фантазматичному самозамилуванню. Фільмічний Інший визначається як приватний змонтований відповідно до суб'єктних очікувань образ Іншого, що покликаний на Символічному рівні надавати суб'єкту бажане

визнання його Я. Фільмічний Інший не легітимізує дії суб'єкта, він подібний до примарного образу на екрані.

У зв'язку з таким визначенням фільмічного Іншого розглянуто наступні функції цієї фантазматичної фігури: а) вона зменшує зусилля суб'єкта на отримання бажаного визнання Я (оскільки ця фантазматична фігура конститується саме у відповідності до суб'єктних очікувань); б) інтенсифікує фантазматичний фільмічний стан суб'єкта (що зумовлюється суб'єктним фантазматичним самозамилуванням, нарцисичним уходом в себе) в приватних культурних практиках; в) заспокоює суб'єкта перед страхом досвіду Реальності нездоланності власної відчуженості, який загострюється за умов постмодерного Відсутнього Іншого; г) сприяє інтенсифікації фантазматичного фільмічного стану, що зрештою може викликати у суб'єкта відчуття втрати твердих основ дійсності.

З'ясовано, що інтенсифікація фільмічного стану суб'єкта у приватних культурних практиках, якій сприяє фільмічний Інший, може зумовлювати явище парадоксального затвердження суб'єкта у власній самотності, в Реальності власної відчуженості. Суб'єктна потреба у такому травматичному досвіді зумовлюється необхідністю відчуття непорушних основ дійсності, яке втрачається в культурі постмодерну. Відповідно до цього представлено припущення, що за умов подальшої інтенсифікації фантазматичного фільмічного стану суб'єкта в приватних культурних практиках можливим є формування нових стратегій суб'єкт-суб'єктних відносин. Для них може бути характерною суб'єктна пристрасть до затвердження у Реальності власної відчуженості.

Загалом видається цікавою та важливою перспектива подальших досліджень сучасних кризових ситуацій у культурі із докладанням представлених у дисертації підходів та одержаних з їх допомогою теоретичних результатів. Подолання постмодерної «втрати реальності» дозволяє здійснити пошук нових стійких культурних координат для людського співбуття, що будуть відповідати потребам та викликам сучасного гетерогенного, конфліктного світу. Отже, запропоновані та обґрунтовані нами концепти відкривають можливості для подальшого розвитку тактик запобігання відтворенню антиномій в соціокультурній дійсності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Коваленко Ю. Валізи Пітера Грінуея: естетика постмодернізму в кіно / Ю. Коваленко // Культурологічний та мистецтвознавчий журнал «Аркадія». – 2010. – №1(10) – С.58-63
2. Коваленко. Ю. Вікілікс: не того поховали, або Фантастичне воскресіння із попелу / Ю. Коваленко // Культурологічний та мистецтвознавчий журнал «Аркадія». – 2011. - №2(31) – С.35-41

3. Коваленко Ю. «Кожа, в которой я (не) живу»: тело как расщепленный агент реальности в современных (кино)рефлексиях / Ю. Коваленко // Культурологічний та мистецтвознавчий журнал «Аркадія». – 2012. – С.48-54
4. Коваленко Ю. Меланхолія за «вічною суботою»: сучасні (кіно)експлікації ідеї mondialisation Дерріда / Ю. Коваленко // Культурологічний та мистецтвознавчий журнал «Аркадія». – 2012. – С.12-18
5. Коваленко Ю. «Казус Бората»: смех как механизм дистанцирования от реальности / Ю. Коваленко // Збірник наукових праць «Δόξα / Докса». – Вип. 1 (17). Сміх і смішне: множина виміру. – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2012. – С.22-28

Статті в міжнародних наукових виданнях:

6. Коваленко Ю. Действительность фильмического состояния: прощание с прецессией симулякров / Ю. Коваленко // Сборник научных трудов SWorld. – Выпуск 2. Том 16. – Иваново: МАРКОВА АД, 2014. – С.10-18

За матеріалами конференцій:

7. Kovalenko J. Distanced – thus, exist or Why do we believe in lie and other bullshit? / J. Kovalenko// Current problems of human society development: Materials digest of the VIIth International Scientific and Practical Conference (Odessa, London, July 21 – July 28, 2011). – Odessa: InPress, 2011. – С.94-97
8. Коваленко Ю. «Кожа, в которой я (не) живу»: тело как расщепленный агент реальности в современных (кино)рефлексиях / Ю. Коваленко // Дискурс тіла в європейській культурі: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (Одеса, 10-11 квітня, 2012 р.) – Одеса, 2012. – С.58-60
9. Коваленко Ю. «Політичне кіно» та «кіно, зняте політично»: кінематографічне осмислення феномену реальності відчуження суб'єкту / Ю. Коваленко // Політика і філософія. Долі мистецтва в ХХІ столітті: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (Одеса, 16-18 вересня, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С.14-15

АНОТАЦІЯ

Коваленко Ю.С. Феномен реальності в культурі постмодерну: парадокси дистанціювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології (доктора філософії) за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Одеський національний політехнічний університет. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню змін у статусі феномену реальності в культурі постмодерну. Представлено культурологічне осмислення феномену реальності у контексті постмодерної кризової релятивістської картини світу. Проведено культурологічний аналіз проблематизації поняття реальності у культурі ХХ-ХХІ століть. Зміни у статусі феномену реальності представлені у дисертації як частини системних культурних трансформацій. Уточнено та запропоновано понятійний апарат для дослідження феномену реальності в культурі постмодерну.

Постмодерна «втрачена реальність» представлена значущою відсутністю: доведено, що реальність в культурі постмодерну не втрачається, а натомість витісняється, дистанціюється. Такий статус реальності спричиняє інтенсифікацію постмодерної симуляції та конституювання простору гіперреальності, які можуть бути деконструйовані через психоаналіз та представлені як сценарії дистанціювання суб'єкта від реальності у сучасній культурі.

На прикладі сучасних культурних практик досліджено механізми суб'єктного дистанціювання від реальності – зокрема ідеологічний та кіномистецький механізми. Ці механізми розглянуті як невід'ємні психічні процеси особистості та, відповідно, фундаментальні категорії культури. Продемонстрований взаємозв'язок між парадоксальними ситуаціями у сучасній культурі та стратегіями суб'єктного дистанціювання від реальності.

Ключові слова: феномен реальності, культура постмодерну, дійсність, дистанціювання від реальності, Інший, суб'єкт, фантазм, кінематограф, психоаналіз.

АННОТАЦІЯ

Коваленко Ю.С. Феномен реальності в культурі постмодерна: парадокси дистанціювання. – Кваліфікаційна научна робота на правах рукописи.

Дисертація на соискание учёной степени кандидата культурології (доктора філософії) по спеціальності 26.00.01 – теорія і історія культури. – Одеський національний політехнічний університет. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2017.

Дисертація посвячена дослідженню змін у статусі феномена реальності в культурі постмодерна. Представлено культурологічне осмислення феномена реальності в контексті сучасної кризової релятивістської картини світу. Проведено культурологічний аналіз проблематизації поняття реальності в культурі ХХ-ХХІ століть. Зміни у статусі феномена реальності представлені у дисертації як частини системних культурних трансформацій. Уточнено та запропоновано понятійний апарат для дослідження феномена реальності в культурі постмодерна.

Постмодерная «утраченная реальность» представлена значимым отсутствием: доказано, что реальность в культуре постмодерна не утрачивается, а вытесняется, дистанцируется. Такой статус реальности обуславливает интенсификацию постмодерной симуляции и конституирования пространства гиперреальности, которые могут быть деконструированы через психоанализ и представлены как сценарии дистанцирования субъекта от реальности в современной культуре.

На примере современных культурных практик исследованы идеологический и кинематографический механизмы субъектного дистанцирования от реальности. Эти механизмы рассмотрены как неотъемлемые психические процессы личности и, соответственно, фундаментальные категории культуры. Продемонстрирована взаимосвязь между парадоксальными ситуациями в современной культуре и стратегиями субъектного дистанцирования от реальности.

Ключевые слова: феномен реальности, культура постмодерна, действительность, дистанцирование от реальности, Другой, субъект, фантазм, кинематограф, психоанализ.

SUMMARY

Kovalenko J. S. Phenomenon of Reality in Postmodern Culture: Paradoxes of Distancing. – The thesis is a qualifying scientific work with manuscript copyright.

A thesis for the scholarly degree of the Candidate of Culture (PhD) in speciality 26.00.01. – Theory and History of Culture. – Odessa National Polytechnic University. – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv, 2017.

The thesis is dedicated to the research of changes in status of the phenomenon of reality in postmodern culture. Author performs culturological analysis of the phenomenon of reality in the context of contemporary relativistic worldview. This analysis includes the retrospective review of problematization of the concept of reality in the culture of XX-XXI centuries. Changes in the status of the phenomenon of reality are analyzed as the part of the whole system of transformations in the culture. The postmodern “lack of reality” has been defined as the significant absence: the reality in the postmodern culture is not “lost”, but repressed (*verdrängt*), distanced in the result of systematic cultural transformation in XX-XXI centuries. This status of the phenomenon of reality intensifies postmodern simulation and forming of hyperreal cultural space, which could be deconstructed through psychoanalysis and described as contemporary phantasmatic scenarios of the subjective distancing from the reality.

Conceptions of the simulated reality and institutionalization of the hyperreality had been criticized by author as an ineffective theoretical practice, which is focused on the confirmation of the very conception instead of holding the research of the contemporary culture’s tendencies. Author held culturological analysis of the idea of

reality in the psychoanalytic theory of Jacques Lacan, who proposed the understanding of the reality through the concept of the subject, its structure and subjective stance. In the result of this analysis author performed in the thesis the conceptual apparatus for description and research of the reality in contemporary culture. This apparatus consists of the trilogy:

- Real (as a complicated state of mind before the subjective experience of language; in lacanian meaning, Real is impossible to think rationally, it is a pre-differentiation state);
- Reality (as a mental experience of the differentiation of the world that provokes traumatic feeling of the subjective alienation);
- Actuality (as a cultural space that is constituted in the result of subjective phantasmatic distancing from the Reality).

Alongside this, author refines the following concepts in the context of cultural studies: the Other, the Absolute Other, the phantasm, mechanisms of distancing from the Reality etc.

Such conceptual apparatus had been demonstrated by author as an adequate one to researching and understanding of paradoxical situations and events in contemporary culture. Author analyzed the category of “ideology” as mechanism of subjective distancing from the Reality in postmodern culture. It has been proved that function of ideology is to legitimize social disparity as the source of the experience of the Reality of splitted society, of absence of social unity. Author analyzed the following possible strategies of the functioning of ideological mechanism of distancing from the Reality: “interpreting as intervention”, “ideological phantasmating”, “demanding of the private incarnated Other”. It has been proved that paradoxes and antinomies in the culture of XX-XXI centuries have not eventual nature, but are caused mostly by fundamental mechanisms of subjective distancing from the Reality and contemporary tendencies and forms, which they take. Author proved that in postmodern culture the phenomenon of economization of subject-subject relationships becomes intensified. This phenomenon is defined as unconscious intentions of the subject to save efforts on satisfaction of its desires and to obtain acceptance of its “I” during communicative practices.

Author performed culturological research of the cinematography to identify its specific qualities in the context of the distancing from the Reality. Cinema has been represented and explored as the phenomenon that forms particular phantasmatic strategies of the distancing from the Reality in the contemporary culture. In the result of this analysis author substantiated the following concepts. The first one is the concept of the “phantasmatic strategy of the subjective filmic stance” – as the strategy of the distancing from the Reality. The function of this strategy has been defined as such one that lies in the providing with the specific transcending stance in private cultural practices of the subject. This stance is close to the viewer’s stance during a film show. The second concept is the “filmic Other” – as the phantasmatic figure that is constituted by subject instead of postmodern absent Other and that supports the subjective phantasmatic self-admiration. Filmic Other is defined as not-legislative figure, the private symbolic image of Other that has been put up according

to subjective expectations. Filmic Other provides subject on Symbolic level with desired acceptance of its “I” without demanding more of its requires.

Such phantasmatic distancing from the Reality in the postmodern culture strongly affects on tendencies of the institutionalization of new strategies of subject-subject relationships in the culture of XXI century, which could become an object of another fundamental research in the context of cultural studies.

Keywords: *phenomenon of reality, postmodern culture, actuality, distancing from the reality, Other, subject, phantasm, cinema, psychoanalysis.*